

- insurance”); “071 Oblik i opodatkuvannia”, uporiad. O. V. Kulieshov; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Cherkas. derzh. tekhnol. un-t, Cherkasy: ChDTU, 60 s.
7. Kucher, LS 2010, *Fenomen smerti yak filozofsko-antropologichna problema suchasnosti (The phenomenon of death as a philosophical and anthropological problem of our time)*. Dysertatsiia kandydata nauk, Nats ped. un-t im. M. P. Drahomanova, Kyiv, 200 s. Dostupno : <<https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42795?show=full>>. [4 Lystopad 2024].
 8. Movchan, MM 2019, *Strakh yak problema buttia liudyny v sotsialnomu seredovyshchi (Fear as a problem of human existence in the social environment)*. Monohrafiia, Poltava: PUET, 356 s. Dostupno : <<https://core.ac.uk/download/pdf/326487416.pdf>>. [10 Lystopad 2024].
 9. Mozghovyi, I 2003, ‘Ehoistychno-indyvidualistskyi kontekst epikureiskoho hedonizmu v rozuminni problemy svobody (Egoistic-individualist context of Epicurean hedonism in understanding the problem of freedom)’, *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii: Filosofiia*. Ternopil, № 11, s. 65-70.
 10. Petrushenko, V 2009, *Vyslovliuvannia ta sententsii znamenytykh filozofiv (Statements and maxims of famous philosophers)*. Tlumachnyi slovnyk osnovnykh filozofskykh terminiv, Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”, С. 234-261.
 11. Sinelnikova, MV 2018, ‘Strakh smerti ta mozhlyvosti yoho podolannia u filozofii Epikura (Fear of Death and Possibilities of Overcoming It in the Philosophy of Epicurus)’, *Aktualni problemy filozofii ta sotsiologii: Naukovo-praktychnyi zhurnal*, holov. red. Yakovlev, DV; vidpov. sekretar Shamsha, IV, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Natsionalnyi universytet “Odeska yurydychna akademiia”. Odesa, Vyp. 21. s. 103-105. Dostupno : <<http://hdl.handle.net/11300/11421>>. [10 Lystopad 2024].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.51(10-12)-8

УДК 130.3+140.8(17)

АГРЕСИЯ І ВІЙНА: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ РОЗМІРКУВАННЯ ПРО УМОВИ ДОСЯГНЕННЯ «ВІЧНОГО МИРУ» ТА ПРИЧИНИ АГРЕСИЇ

AGGRESSION AND WAR: PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL
REFLECTIONS ON THE CONDITIONS FOR ACHIEVING “PERPETUAL
PEACE” AND THE CAUSES OF AGGRESSION

Ю. Л. Константинов

Актуальність теми дослідження. Питання агресії та війни залишаються невирішеними проблемами людства навіть у XXI столітті. У процесі філософського осмислення цих феноменів постає потреба у пошуку шляхів досягнення “вічного миру”, як ідеалу гармонійного співіснування. Особливо актуальним пошук умов досягнення миру та припинення війни є для нашої країни.

Постановка проблеми. Особливість розміркування про умови досягнення “вічного миру” полягає у складності оцінювання перспектив такого миру на тлі постійних воєн та соціальних конфліктів, що тривають у сучасному світі.

Urgency of the research. The issues of aggression and war remain unsolved problems of humanity even in the 21st century. In the process of philosophical comprehension of these phenomena, there arises a need to seek ways of achieving “perpetual peace” as the ideal of harmonious coexistence. The search for conditions to establish peace and end war is especially pertinent to our country.

Target setting. The distinctive feature of reflecting on the conditions for achieving “perpetual peace” lies in the complexity of assessing the prospects for such peace against the backdrop of ongoing wars and social conflicts in the modern world.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські традиції І. Канта, Г. Гегеля, Т. Гоббса та їх ідеї про війну й мир залишаються основоположними в антропологічному осмисленню цих явищ. Серед сучасних дослідників, які розвивають ці підходи, можна відзначити праці Ю. Габермаса, Р. Нормана, Ф. Фукуяма, а також українських мислителів О. Забужко, Т. Лютий, В. Єрмоленка, Б. Паракхонського, Г. Яворської, Г. Ситника, О. Панич, О. Остапенка та В. Ряшко. Проте переважна більшість робіт присвячена саме питанням агресії та війни, залишаючи поза уваги можливість їхньої трансформації у “вічний мир”.

Постановка завдання. Виявити та проаналізувати основні причини агресії, що породжують війни, а також розкрити можливі шляхи їхнього усунення задля досягнення “вічного миру”. Особлива увага приділяється дослідженню чинників, що мають безпосередній вплив на формування стійких умов мирного співіснування.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на сформовані концепції ролі соціальних, політичних та економічних чинників у розвитку війни, у статті розглянуто сучасні виклики, пов'язані з агресією, зокрема в контексті глобалізації, цифровізації та впливу ідеологій. Особливу увагу приділено аналізу антропологічної природи агресії як механізму еволюційного виживання, що набуває деструктивних форм у сучасному світі та являється викликами сьогодення.

Висновки. Останні роки, позначені збройними конфліктами, суттєво вплинули на процес філософського осмислення умов досягнення “вічного миру”, вносячи суттєві корективи у відповідні концепції. Це створює серйозний виклик для сучасної філософської антропології та соціальної етики. Підштовхуючи до пошуку нових підходів розв'язання проблеми війни як соціального явища

Ключові слова: агресія, війна, вічний мир, держава, совість, причини агресії.

Actual scientific researches and issues analysis. The philosophical traditions of I. Kant, G.W.F. Hegel, and T. Hobbes, and their ideas regarding war and peace, remain foundational in the anthropological understanding of these phenomena. Among contemporary researchers who expand upon these approaches, one can note the works of J. Habermas, R. Norman, F. Fukuyama, as well as Ukrainian thinkers O. Zabuzhko, T. Lyuty, V. Yermolenko, B. Parakhonsky, H. Yavorska, H. Sytnyk, O. Panych, O. Ostapenko, and V. Ryashko. However, the majority of studies focus primarily on issues of aggression and war, leaving aside the possibility of transforming them into “perpetual peace.”

The research objective. To identify and analyze the main causes of aggression that lead to wars, as well as to explore possible ways of eliminating them to achieve “perpetual peace.” Special attention is paid to examining the factors that have a direct impact on forming sustainable conditions for peaceful coexistence.

The statement of basic materials. Despite established concepts regarding the role of social, political, and economic factors in the development of war, this article examines modern challenges related to aggression, particularly in the context of globalization, digitalization, and the influence of ideologies. Special attention is given to analyzing the anthropological nature of aggression as a mechanism of evolutionary survival that takes on destructive forms in the modern world and poses contemporary challenges.

Conclusions. Recent years, marked by armed conflicts, have significantly influenced the process of philosophical reflection on the conditions for achieving “perpetual peace,” introducing major revisions to relevant concepts. This situation presents a serious challenge for modern philosophical anthropology and social ethics, prompting new approaches to solving the problem of war as a social phenomenon.

Keywords: aggression, war, perpetual peace, state, conscience, causes of aggression.

Актуальність теми дослідження. Питання досягнення тривалого миру завжди вважалося важливим для багатьох мислителів протягом усієї історії

людства. Його актуальність залишається актуальним і в наш час. Ідеї І. Канта щодо досягнення стабільного та тривалого миру між державами, викладені в кількох основних принципах. По-перше, це республіканська форма правління, яка базується на законах і громадянських правах, що, на думку філософа, робить такі держави менш схильними до війни. Бо громадяни мають вплив на прийняття рішень. По-друге, створення федерації вільних держав, що об'єднує незалежні країни, сприятиме на збереження миру. Так як такі союзи зменшують можливість конфліктів та воєнного протистояння між державами.

Постановка проблеми. Особливість розміркування про умови досягнення “вічного миру” полягає у складності оцінювання перспектив такого миру на тлі постійних воєн та соціальних конфліктів, що тривають у сучасному світі. Саме тому посилення уваги до теоретичних напрацювань щодо даної проблеми здійснених у працях європейських і вітчизняних дослідників, дозволить переосмислити можливості, ресурси, підстави для розробки інтегрованої моделі розбудови миру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські традиції Іммануїла Канта, Георга Гегеля, Томаса Гоббса та їх ідеї про війну й мир залишаються основоположними в антропологічному осмисленню цих явищ. Серед сучасних дослідників, які розвивають ці підходи, можна відзначити праці Юргена Габермаса, Джона Пола Ледерака, Річарда Нормана, Френсіса Фукуями, а також українських мислителів Оксани Забужко, Тараса Лютий, Володимира Єрмоленка, Бориса Парахонського, Галини Яворської, Григорія Ситника, Олексій Панич, Олега Остапенка та Віктора Ряшко.

Постановка завдання. Виявити та проаналізувати основні причини агресії, що породжують війни, а також розкрити можливі шляхи їхнього усунення задля досягнення “вічного миру”. Особлива увага приділяється дослідженню чинників, що мають безпосередній вплив на формування стійких умов мирного співіснування.

Виклад основного матеріалу. Тема війни і миру є вічною в історії, до неї звертаються видатні філософи та літератори, вона не оминула не одне покоління людей, які жили до нас, на долю сучасного покоління українців також випали страшні випробування війною. Проте, чим яскравіший образ війни перед очима, тим більше людина прагне до миру. Підходи до розбудови миру, намічені у “Формулі миру” українського Президента є втіленням волі українського народу, який бореться за власну незалежність і свободу у священній війні проти російської агресії. Це спонукає український народ на пошук всіх можливих ресурсів, що роблять можливим припинення війни та досягнення миру. У теоретичному сенсі, перш за все, це звернення до доробку І. Канта, переосмислення висунутих ним умов досягнення миру. Зауважу, що І. Кант підкреслював важливість міжнародного права. Як такого, що повинно регулювати відносини між державами і стояти на фундаментальних принципах справедливості та рівності, акцентуючи увагу на важливості поваги до прав людини як основи для досягнення миру [9, с. 302].

Кантівські рефлексії щодо вічного миру знайшли своє відображення у нормативних документах, зокрема, Організації Об'єднаних Націй. І. Кант вважав, що природний стан взаємин між людьми, які проживають поруч, за своєю суттю є станом конфлікту або ворожнечі. Так як використання людей для війни, де вони мають вбивати чи бути вбитими за наказом держави, рівнозначне їхньому перетворенню на інструменти або механізми. Це суперечить базовим правам людської особистості [9]. В той же час його бачення, що “Постійні армії мають з

часом зникнути” [9, с. 3] вступає в протиріччя з визначеним “природним станом між людьми”, який за суттю є станом “конфлікту або ворожнечі”.

У другій остаточній статті про вічний мир І. Кант зазначає, що держави можна розглядати як індивідів, які, перебуваючи в природному стані, через саме своє спільне існування порушують права одне одного. Кожна держава, для забезпечення власної безпеки, має право і обов'язок вимагати від інших держав вступити в таке об'єднання, яке нагадувало б громадянський лад, де права кожного гарантовані. Водночас, цей союз народів не повинен перетворюватися на єдину світову державу [9].

І. Кант зауважує, що, попри всі недоліки людської природи, які яскраво проявляються у вільних відносинах між народами, дивно, що поняття права досі зберігається в політиці воєн, хоч його могли б вважати занадто педантичним. Жодна держава досі не наважилася відкрито відмовитися від нього [9].

Держави не вирішують своїх суперечок у правовому полі, а вдаються до війни. Однак війна та перемога не дають остаточної відповіді на питання справедливості. Мирна угода лише припиняє конкретний конфлікт, але не усуває загрози нового, оскільки сам воєнний стан залишається незмінним, і завжди є можливість для виникнення нових причин для війни [9].

Та не завжди виникненню війни передують не вирішені суперечки у правовому полі. В деяких випадках цьому може слугувати виключно бажання окупувати суверенні території іншої держави та знищення її народу. На прикладі російсько-української війни, спостерігаємо, як російська держава-агресор “інтегрувала” окуповані українські території. Проте, мова йде не лише про загарбницький спосіб ведення війни, але й про квазі демонстрацію так званої “сили” і можливості впливу на світову політику. Адже, індустрія військової промисловості здатна приносити величезні прибутки. Тоді як деякі країни-учасниці військового конфлікту, вимушено перетворюються на випробувачів нової зброї та її реклами. Що можемо спостерігати на прикладі російсько-української війни.

Пошук “вічного миру” наводить І. Канта на думку щодо необхідності зміни ключових фігур у владі – замінивши місцями королів та філософів. В якому вбачає один з найважливіших факторів створення саме такого правління державами, де не буде мати місце війна [9]. Але, в той же час зазначає, що цього робити не потрібно, бо “володіння владою неминуче перекинує вільне судження розуму” [9, с. 27]. Підтвердженням кантівського бачення про те, що “перекинує вільне судження розуму”, може слугувати приклад українського політичного “бомонду”, де кандидат на виборах і він же, який отримав провладну посаду по суті протилежні один одному люди. Як писав І. Кант: “Жодна держава під час війни з іншою не повинна вдаватися до таких ворожих дій, які унеможливили б взаємну довіру в майбутньому стані миру” [9, с. 262]. Але, на прикладі російсько-української війни з боку рф відбувається протилежне. Саме шляхом насильства вони не тільки знищують народонаселення інших країн, а й намагаються нанівець позбавити їх власної культури та національної ідентичності. При цьому, знищуючи у т.ч. й громадян свої країни, чому є яскравий приклад ведення ними бойових дій у Курській області. Отже, все це повертає нас до славнозвісного афоризму Н. Макіавеллі, який в свідомості російського народу постає як виправдання й прийняття дій президента рф. Однак, зло, агресія, війна не можуть бити виправдані не за яких обставин. Це намагався донести І. Кант до своїх сучасників, висуваючи умови за яких можливий “вічний мир”, розкриваючи взаємозв'язок між політикою, правом та мораллю, роблячи акцент та тому, що

війна по своїй суті являється аморальною, бо вона порушує права людини [9]. Безперечно, І. Кант не був поодиноким у такому розумінні війни. Багато в чому він дослухався до ідей Ж.-Ж. Руссо, якого вважав своїм вчителем й навіть його портрет тримав на стіні біля ліжка.

На мою думку, Ж.-Ж. Руссо залишається значущою фігурою в історії філософії завдяки своєму внеску у політичну та моральну психологію, а також впливу на наступних мислителів. Головною темою, що пронизує його творчість, є пошук способів збереження людської свободи в умовах, коли люди все більше залежать один від одного для задоволення своїх потреб. У своїй праці “Суспільний договір” Ж. Руссо заперечує концепцію Т. Гоббса. Згідно з якою законодавча воля народу може бути делегована певній групі або індивіду, який потім діє від їхнього імені, але фактично панує над ними. Він стверджує, що передача права керувати собою іншій особі чи організації є формою рабства. А визнання такої влади прирівнюється до відмови від моральної свободи. Ж.-Ж. Руссо скептично ставиться до перспектив, як демократії, так і монархії. Натомість він виступає за певну форму виборної аристократії. Підтримує ідею, що повсякденне управління може бути в руках частини населення, обраної ним відповідно до заслуг [7]. Як тільки люди досягають усвідомлення себе як соціальних істот, стає можливою і моральність, яка спирається на подальшу здатність до совісті. Справжня моральність полягає в застосуванні розуму до людських справ і поведінки. Для цього потрібна розумова здатність, яка є джерелом істинно моральної мотивації, а саме – совість [7].

Совість нас спонукає до любові до справедливості і моралі. Вона ґрунтується на почутті любові до впорядкованості доброго Божого плану для світу. Філософія ж може бути використана у якості ресурсу для самообману, але в такому випадку вона втрачає свою основну властивість – здатність до рефлексії і перетворюється на ідеологію. Проте, філософія на теренах України, навіть в часи її колоніального радянського минулого, завжди чинила опір ідеології марксизму-ленінізму, завдяки своєму кордоцентризму та відкритості до екзистенційно-антропологічних ідей західної філософії, зокрема, К. Ясперса, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера та ін.

Хочу звернути увагу на той факт, що Ф. Ніцше не піднімав питання “вічного миру” у прямому сенсі. За його баченням конфлікт мав розглядатися як природний прояв волі до влади [2]. “Припустімо, що всю сукупність життя наших інстинктів вдалося б пояснити, як форми й розгалуження одного основного виду волі – волі до влади” [2, с. 44]. Його ідеї могли б стати основою для обговорення того, чи можливий “вічний мир” взагалі, або ж мир – це лише тимчасова рівновага між різними силами. Філософ вважав, що досягнення “вічного миру” пов’язане з подоланням моральних ілюзій, які стримують природну агресію. Проводячи більш глибокий аналіз причин агресії, пов’язаних з людською природою, ставиться під сумнів “вічний мир” з позиції його філософії. Тобто “війна” і “мир” по своїй суті є тотожними, які не можуть існувати одне без одного. Що а ргіогі ставить під сумнів саме поняття існування “вічного миру” [2].

Дотичні ідеї висловлюють й сучасні українські дослідники, зокрема, О. Остапенко та В. Ряшко, аналізуючи роль війни у розвитку людства, доходючи думки, що мир можливий лише за умов визначених І. Кантом [3, с. 210-214]. Також має сенс і думка Г. Ситника, який простежує взаємозв’язок між культурним спадком народу і наявним у нього досвідом війни [6].

Отже, історико-філософський аналіз розуміння війни мислителями, як минулого, так і сучасності, дає змогу виявити витоки, можливості та застереження

щодо використання концепцій та ідеальних моделей, які досі допомагають структурувати потік емпіричних даних про діяльність світових спільнот, що постійно трансформуються.

Один з основоположників етології – науки, що вивчає поведінку тварин і людей, К. Лоренц розглядав агресію, як інстинкт боротьби проти побратимів по виду. При цьому, акцентуючи увагу на розумінні того, що агресія являється інстинктом боротьби за збереження виду і являє собою небезпеку [1]. Мислитель відзначав, що спільноти громадських комах, можуть складатися з мільйонів їх членів, розпізнаючи подібних собі по характерному запаху [1].

Проаналізувавши характер вторгнення армії російської федерації на територію українського Донбасу з 2014 року, де у форменому одязі нею не використовувалися розпізнавальні армійські знаки, можна зробити висновок, що за баченням К. Лоренца, російські військовослужбовці не мали потреби у розпізнавальних знаках, так як вони один одного розпізнавали по запаху.

На прикладі шурів науковець показує, що всередині зграї не існує індивідуальної дистанції, бо ці тварини досить контактні. В той же час його пошуки причин агресії та успішної боротьби зводяться саме до протистояння з найбільш успішним біологічним супротивником людини, узагальнений образ якого є втіленням зла. Більшість людей у світі, особливо українці, вбачають його в президенті РФ, який вже давно втратив обличчя людини. Через удосконалення техніки вбивств збільшується і дистанція між стріляючим та жертвою. Що дає можливість першому бути захищеним від емоційних переживань, так як результати його діянь залишаються поза кадром власного бачення [1]. А, звідси й приходить ілюзорне сподівання на уникнення кримінальної відповідальності за вчиненні злочини.

Саме тому, в сучасному українському інтелектуальному просторі гостро постає питання, яке свого часу підняли на сторінках журналу “Філософська думка” українські філософи – чи здатна філософія і філософи допомогти здолати війну [4, с. 76]. Однією із витоків цього дискурсу є загальновідоме твердження Т. Гоббса, що природний стан - це жалюгідний стан війни, в якому жодна з наших важливих людських цілей не може бути надійно реалізована. Що війна всіх проти всіх ворожа задоволенню її інтересів, і тому може погодитися з тим, що мир - це добре, а отже, і шлях або засоби досягнення миру також є добрими.

Коли люди взаємно зобов'язуються підкорятися спільній владі, вони встановлюють те, що Гоббс називає “суверенітетом через установу”. Коли під загрозою завойовника вони укладають угоду про захист, обіцяючи підпорядкування, вони встановлюють “суверенітет через набуття”. За Гоббсом, це однаково легітимні способи встановлення суверенітету, і їхня основна мотивація однакова - страх перед своїми співвітчизниками або перед завойовником. Суспільна угода передбачає як відмову від права або його передачу, так і санкціонування суверенної влади. Політична легітимність залежить не від того, як уряд прийшов до влади, а лише від того, чи може він ефективно захищати тих, хто погодився йому підкорятися; політичні зобов'язання закінчуються, коли припиняється захист [11].

Будь-яка нормативна теорія війни повинна звертати увагу як на те, якими мають бути закони війни, так і на те, що ми морально повинні робити. Це два різних, але однаково важливих питання. І вони тягнуть за собою важливість третього: що ми повинні робити з урахуванням усіх обставин, наприклад, коли право і мораль вступають в конфлікт? Занадто багато нещодавніх теорій справедливої війни зосереджувалися на тому, що філософська увага повинна бути

прикута до одного з перших двох з цих питань. Третньому питанню приділялося недостатньо уваги [10].

Поняття “війна” розпливчате, і хоча типові війни включають властивості, які не проявляються в звичайних конфліктах поза війною, ми завжди можемо придумати надумані гіпотетичні ситуації, які не включають цих властивостей, і які ми не будемо називати “війнами”. Як приклад можна навести інтерпретацію рф – “спеціальна військова операція”.

Традиційна теорія справедливої війни визначає набір принципів, дотримання яких є необхідним і достатнім для визнання війни допустимою. Зазвичай вона включає шість основних принципів, серед яких можна визначити наступні: 1. Справедлива причина: війна розглядається як спроба запобігти значній шкоді; 2. Легітимні повноваження: вона здійснюється суб'єктом, який має право на ведення таких дій; 3. Правильний намір: суб'єкт має намір досягти справедливої мети, а не використовувати її як виправдання для реалізації неправомірних цілей; 4. Розумні перспективи успіху: війна має достатню ймовірність для досягнення своїх цілей; 5. Пропорційність: морально зважені блага, досягнуті війною, переважають морально зважену шкоду, яку вона спричинить; 6. Крайній засіб (необхідність): не існує іншого, менш шкідливого способу досягти справедливої мети; 7. Дискримінація: воюючі сторони завжди повинні розрізняти військові об'єкти і цивільне населення і навмисно атакувати лише військові об'єкти; 8. Пропорційність: передбачувана, але ненавмисна шкода має бути пропорційною досягнутій військовій перевазі; 9. Необхідність: необхідно застосовувати найменш шкідливі засоби, які є можливими.

Безперечно, всі ці принципи мають значення для воєнної етики. Проте не варто розглядати їх як контрольний список необхідних і достатніх умов. Якщо їх правильно розуміти, то лише пропорційність і необхідність є необхідними умовами для того, щоб війна або дії під час війни були дозволені, оскільки незалежно від того, наскільки сильно вступ у війну не відповідає іншим критеріям, він все одно може бути дозволений, оскільки є найменш жакливим з альтернативних варіантів, а отже, задовольняє обмеженням необхідності і пропорційності.

Водночас війни руйнують життя і довкілля. Війни це справді одна з найгірших речей, яке здатне зробити людство. Вона може бути необхідною і пропорційною лише тоді, коли вона служить меті, вартій усіх цих смертей і руйнувань. Звідси важливість наявності справедливої причини. Дійсно, традиційна теорія справедливої війни визнає лише два види виправдання війни: національна оборона (власної держави або союзника) і гуманітарна інтервенція. Більше того, гуманітарна інтервенція допустима лише для запобігання найтяжчим трагедіям [10]. Для встановлення соціального порядку та реалізації основної чесноти, люди повинні дбати один про одного, проявляти турботу про життя інших. Військова агресія є неправильною з тих же причин, що й крадіжка, грабіж і вбивство: вона завдає шкоди іншим заради егоїстичної вигоди, при цьому в кінцевому підсумку не приносить користі суспільству в цілому [8].

Висновки. Останні роки, позначені збройними конфліктами, суттєво вплинули на процес філософського осмислення умов досягнення “вічного миру”, вносячи суттєві корективи у відповідні концепції. Це створює серйозний виклик для сучасної філософської антропології та соціальної етики. Підштовхуючи до пошуку нових підходів розв'язання проблеми війни як соціального явища. Проте, антропологія війни залишається на другому плані. Хоча саме в людині криється причина всіх катастроф і воєн, бо джерелом конфліктів та воєн є ірраціональні

людські пристрасті. Бажання людей діяти заради власних інтересів, призводить до того, що задовольняючи свої поточні інтереси, вони не враховують належним чином вплив своєї поточної поведінки на довгострокові інтереси. Підсумовуючи вище зазначене, доходимо сумного висновку, що пошук формули, яка б призвела до “Вічного миру”, так само не дав результатів, як і пошук еліксиру безсмертя. Однак, маємо надію, що розбудова миру є одним із пріоритетних завдань та концептуальною основою існування людства. Саме тому, важливим завданням сучасних філософів, інтелектуалів та освітян є ретельна підготовка людей до неперервної роботи задля сталого миру, формування мережі дієвих механізмів на всіх рівнях суспільної свідомості, фокусує увагу на будівництві миру.

Список використаних джерел:

1. Лоренц, К (n.d.), *Так зване зло. До природної історії агресії* (конспект книги). Доступно : <<https://samoosvita.in.ua/konrad-lorents-tak-zvane-zlo-do-pryrodnoyi-istoriyi-agresiyi-konspekt-knygy>>. [11 Листопад 2024].
2. Ніцше, Ф 2023, *По той бік добра і зла*, пер. з нім. Д. Мелашенко, Харків : *Фоліо*, 219 с.
3. Остапенко, О & Ряшко, В 2015, ‘Кант: війна і мир. Важкий шлях до вічного миру’, *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: *Юридичні науки*, № 813, с. 209–214. Доступно : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_33>. [1 Листопад 2024].
4. Панич, О 2015, ‘Філософія і війна’, *Філософська думка*, № 1, с. 75–89.
5. Параконський, Б & Яворська, Г 2019, *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*, Київ : *НІСД*, 560 с.
6. Ситник, Г 2023, *Філософія війни та миру: курс лекцій*, Київ : *ТОВ “САК Лтд”*, 118 с.
7. Bertram, Ch 2023, ‘Jean Jacques Rousseau’, In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/rousseau/>>. [2 November 2024].
8. Fraser, Ch 2023, ‘Mohism’, In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/mohism/>>. [1 November 2024].
9. Kant, I 1795, *Zum ewigen Frieden: Ein philosophischer Entwurf*, Free Download, Borrow, and Streaming. Internet Archive. Available from : <<https://archive.org/details/zumewigenfriedenookant/page/20/mode/2up>>. [1 November 2024].
10. Lazar, S 2023, ‘War’, In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/war/>>. [5 November 2024].
11. Lloyd, S & Sreedhar, S 2023, ‘Hobbes’s Moral and Political Philosophy’, In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.) Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/hobbes-moral/>>. [5 November 2024].

Reference:

1. Lorents, K (n.d.), *Tak zvane zlo. Do pryrodnoi istorii ahresii (konspekt knyhy) (The So-Called Evil. Toward a natural history of aggression (book synopsis))*. Dostupno : <<https://samoosvita.in.ua/konrad-lorents-tak-zvane-zlo-do-pryrodnoyi-istoriyi-agresiyi-konspekt-knygy>>. [11 Lystopad 2024].
2. Nitsche, F 2023, *Po toi bik dobra i zla (On the Other Side of Good and Evil)*, per. z nim. D. Melashenko, Kharkiv : *Folio*, 219 s.
3. Ostapenko, O & Riashko, V 2015, ‘Kant: viina i myr. Vazhkyi shliakh do vichnoho myru (Kant: War and Peace. The difficult path to eternal peace)’, *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politehnika”*. Serii: *Yurydychni nauky*, № 813, s. 209–214. Dostupno : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_33>. [1 November 2024].
4. Panych, O 2015, ‘Filosofii i viina (Philosophy and War)’, *Filosofska dumka*, № 1, s. 75–89.
5. Parakhonskyi, B & Yavorska, H 2019, *Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl (Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning)*, Kyiv : *NISD*, 560 s.

6. Sytnyk, H 2023, *Filosofia viiny ta myru: kurs lektzii (Philosophy of war and peace: a course of lectures)*, Kyiv : TOV "SAK Ltd", 118 s.
7. Bertram, Ch 2023, 'Jean Jacques Rousseau', In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/rousseau/>>. [2 November 2024].
8. Fraser, Ch 2023, 'Mohism', In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/mohism/>>. [1 November 2024].
9. Kant, I 1795, *Zum ewigen Frieden: Ein philosophischer Entwurf*, Free Download, Borrow, and Streaming. Internet Archive. Available from : <<https://archive.org/details/zumewigenfriedenookant/page/20/mode/2up>>. [1 November 2024].
10. Lazar, S 2023, 'War', In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/war/>>. [5 November 2024].
11. Lloyd, S & Sreedhar, S 2023, 'Hobbes's Moral and Political Philosophy', In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.) Available from : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/hobbes-moral/>>. [5 November 2024].